

הרב שמואל דב רוזנברג

המוסר, הלחימה והיחס לאוייב וסביבתו, בראי ההלכה

- א. לחימה ומוסר ומה שביניהם (במקום הקדמה)
 - ב. גדרי המלחמה בתורה
 - ג. לחימה - מאבק לאומי
 - ד. גדר מלחמות ישראל בימינו
 - ה. סייגי התורה בעת מצור
 - ו. פגיעה ברגש המוסר כתוצאה מלחימה
 - ז. עונש הרשע ושכנו, במקורות
 - ח. הריגת אנשי שכם
 - ט. פגיעה באוכלוסייה אזרחית בעת מלחמה
- סיכום ומסקנות

א. לחימה ומוסר, ומה שביניהם (במקום הקדמה)

ה'מלחמה' וה'מוסר' נראים במבט ראשון כיסודות הסותרים לחלוטין זה את זה, שכן שפיכות דמים המלווה בד"כ את הלחימה, אינה מתיישבת עם רגשי המוסר, ולכן ניתן להסיק כי המלחמה היא אנטי-מוסרית מיסודה. דילמות מהותיות ביותר מתעוררות על עצם הפעולות המלחמתיות.

האם מתוך העובדה שב'מלחמה' עסקינן, ננהג כבמלחמה, וכל ההתייחסות התורנית החמורה כל כך להרג ולאלימות תהיה לפתע מוצדקת?

ההלכה היא המדריכה והמנווטת אותנו בהליכות עולם ובמסלול דקדקני אשר אינו נותן לרגשות עיוורים לנתב את נתיבתנו ולהובילנו למסקנות בלעדיות.

המפה ההלכתית אשר תתפרס בפנינו, היא אשר תיתן בידינו את הבסיס לעצם צידוק המלחמה הכרוכה מעצם טבעה בהרג, היא תעצב את 'גבולות הגזרה' של המלחמה, והיא אשר תבהיר לנו את ההגיון המצוי במציאות זו.

ב. גדרי המלחמה בתורה

בתורתנו מוצאים אנו שני גדרי מלחמה בישראל, 'מלחמת מצווה' ו'מלחמת רשות'. מהי מלחמת מצווה? הרמב"ם (הלכות מלכים פרק ה הלכה א) פוסק כי בשלושה אופנים תתכן מלחמת מצווה, והם: מלחמת ז' עממין, מלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואילו מלחמת רשות חלה כאשר נלחמים עם שאר העמים, וזאת כדי להרחיב את גבול ישראל.

בגמרא בסוטה (מד): נאמר כי מלחמת יהושע לכבוש - דברי הכל מלחמת חובה, ותו לא מידי. אך ניתן בוודאי להסיק כי לדעתו של הרמב"ן הסובר כי המצווה לרשת את ארץ ישראל נוהגת בכל הדורות (השגות הרמב"ן ל/ספר המצוות מצוה ד), הרי שכבוש ז' עממין, שהינו בניין האב למלחמת מצווה, אינו בדווקא, וכל פעולת כיבוש של ארץ ישראל היא מלחמת מצווה מן התורה.¹

¹ הרי"א הרצוג במאמרו 'על הקמת המדינה ומלחמותיה' (מובא בתחומין כרך ד עמוד 19).

מקורו הלכתי של הרמב"ם, כי "עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם" נכלל בכלל מלחמת מצווה, נדון באחרונים בהרחבה, ונראה שהסתמך על דברי הירושלמי (סוטה פרק ח הלכה ו) האומר: "רבי יהודה היה קורא מלחמת רשות היכא דאנן אזלינן עליהון, מלחמת חובה היכא דאתיין אינון עלינן".

והנה, בעוד שבמלחמת הרשות נדרש המלך לקבל את רשותם של הסנהדרין על מנת להוציא את עמו למלחמה, הרי שבמלחמת מצווה המלך אינו זקוק ליטול רשות, ויכול הוא לכפות על העם לצאת למלחמה.²

ג. לחימה - מאבק לאומי.

כלל ידוע בתורתנו ש"אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש, אלא עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים בלבד".³

אם כן מניין נוטל הלוחם הישראלי במלחמתו את הסמכות האלוקית או את סמכות השופט (הנקרא בתורתנו 'אלוקים') ופוגע וממית בני אדם אשר נבראו בצלם? חובת שמירת הנפש ואיסור ההסתכנות גם הם מתערערים לחלוטין במלחמה, וא"כ מניין נובע ההיתר ההלכתי להלחם ולהסתכן?

מהו הרב קוק כותב במאמרו (משפט כהן סימנים קמב-ד) שלמרות שהמלחמה מסכנת את משתתפיה, מותרת ואף מצווה היא. שכן היציאה למלחמה נובעת ממעמד המלכות, ולאחר שהמלך בישראל רשאי בהוראת שעה להוציא אנשים להורג, רשאי הוא אף לסכן את הלוחמים במלחמות. זיקה מוחלטת קיימת בין המלך ובין היציאה למלחמה, שכן מכח סמכותו נוצר מימד הלכתי מיוחד, שבעת הכרזתו על מצב מלחמה, מתחייבים כל אזרחי הממלכה להתרם למצב זה ולכל המשתמע מכך.

לא בכדי קישר הרמב"ם בספרו 'היד החזקה' בכותרת אחת את שני המושגים השונים במהותם "הלכות מלכים ומלחמותיהם".

ע"פ יסודות אלו ניתן להסיק כי במלחמה נהפכים כלל ישראל לגוף אחד, ואזי כל יחיד נדרש להתמסר לחיי הכלל בלי להתחשב בהסתכנותו.⁴

נראה כי ההלכה שנפסקה ברמב"ם (הלכות מלכים פרק ז הלכה טו): "ומאחר שיכנס בקשרי מלחמה יפנה ליבו מכל דבר למלחמה, ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו, אלא ימחה זכרונם מליבו". נובעת מהכרח להפרד מהשיוך הפרטי, ולהתמסר בצורה מוחלטת לכלל.

מכאן שכל היסודות של פיקוח נפשות הידועים לנו בתורה, עוסקים דווקא בפרט או באוסף של פרטים הנדון כיחידים, משא"כ מהות המלחמה היא ציבורית, פעולה של הממלכה וכלל האומה, ואין כל מקום לדון ולהתייחס למעשה ולתוצאות מלחמה במימד של פרט.

ד. גזר מלחמות ישראל בימינו

לאחר שצינו את סוגי המלחמות אשר מצינו בדברי חז"ל ובפוסקים, נדרש לברר את המעמד ההלכתי של מלחמת ישראל הקיימת בימינו.

² הרמב"ם שם.

³ בבלי כתובות יט.

⁴ דברי הר"ש ישראלי בספרו 'עמוד הימיני' סימן יד.

עם תחילת התהליך של שיבת ישראל לארצם והאיום הכולל של ערביי הסביבה על העם היושב בציון, ישבו גדולי ישראל על המדוכה ודנו בהגדרת המצב שנוצר, שכן מדיני המלחמה ניתן להסיק כי מלחמה החסרה 'מלך' או 'סנהדרין' תהיה אסורה. הראייה קוק (משפטי כהן סימן קמד) חידש כי גם בזמן שאין מלך בישראל, כאשר משפטי המלוכה בכל הנוגע למצב הכללי של האומה מוכרעים על ידיה ונציגיה, הרי הכרעתם וקביעתם עומדת ותקפה כתוקף המלך.

כך גם הרחיב תלמידו הרב ישראלי ('עמוד הימיני' סימן ט), כי למנהיג בישראל אשר "הימחוהו הרבים עליהם" מוקנה מעמד זהה לדיני המלכות.

בנוסף לכך מוצאים אנו בדברי חז"ל (הוריות ג.) הבהרה כי 'קהל ארץ ישראל קרוי קהל ואין קהל חוץ לארץ קרוי קהל', ומכאן שהעימות של הציבור היהודי בארץ ישראל הוא בעל תוקף מיוחד למען כל קהל ישראל.⁵

הרב הרצוג שהיה רבה הראשי הראשון של מדינת ישראל קבע בוודאות (ראה לעיל הערה 1) בעת פרוץ מלחמת העצמאות כי המלחמה שבאה עלינו הינה מלחמת מצווה וחובה ללא ספק, הן לדעת רמב"ם המציין כי "עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם" הינה מלחמת מצווה, שכן מטרת אויבינו הערבים היא שלא לתת לישראל שם ושארית בארץ, ולהוציאנו בכח הזרוע ולהשמידנו. ובוודאי שגם לדעת הרמב"ן המדגיש כי מצוות כיבוש איי נוהגת בכל הדורות הרי זו מצווה מהתורה, וכך גם הורו רבים מחכמי ישראל שבאותו הדור.⁶

גם לאחר מלחמת העצמאות, כשכבר נקבעו גבולות הארץ, נמשך עדיין מאבק מתמיד כנגד האויבים המתקיימים אותנו ופוגעים בנו, ולכן כל מלחמה על ביסוס כיבושה של הארץ הוא בכלל מלחמת מצווה.⁷

כמו"כ, גם מלחמה התקפית ולא רק הגנתית נכללת בגדרי מלחמת מצווה, כאשר האויב מתכוון לתקוף בעתיד,⁸ שכן מצינו בשולחן ערוך (או"ח סימן שכט סעיף ו וברמ"א שם) בעניין היתר חילול שבת כנגד אויבים שצרו על עירות ישראל, תוספת המובאת ברמ"א "אפילו לא באו עדיין, אלא רוצים לבוא".

המציאות המורכבת מלחימה מוגבלת המבוצעת ע"י יחידים ואין כל האומה כאחד נרתמת אליה, נחשבת גם היא כמלחמת מצווה,⁹ שכן מצינו במלחמת עמלק שם נאמר במפורש (שמות יז ט) "בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק", ושם הרי בוודאי מדובר במלחמת מצווה.

אחד מחכמי ישראל בדור הקודם¹⁰ רצה לחדש כי מלחמת ישראל בימינו כוללת את כל יסודות מלחמת המצווה הן של ז' עממין, הן של מלחמת עמלק והן של עזרת ישראל מיד צר, אך אין אנו צריכים לכך כדי להסיק כי מלחמה זו, גם במגבלות היקפיה, הן בכוחות לחימה מצומצמים והן בלחימה בגזרה מוגבלת, מלחמת מצווה היא.

5 הר"י אריאל 'ערכים במבחן מלחמה' עמוד 82.

6 ראה ספרו של הרש"י ז"ל 'לאור ההלכה', מאמר 'המלחמה' עמוד סה.

7 הר"ש ישראלי במאמרו 'פעולות תגמול לאור ההלכה' (מובא בספר 'צומת התורה והמדינה' ח"ג עמוד 253), וכן כתב הרכ"פ טכורש במאמרו 'מלחמת רשות מצוה או חובה' (מובא בקובץ הני"ל עמוד 243).

8 שו"ת 'היכל יצחק' או"ח סימן לו, וכן הר"ש ישראלי ב'צומת התורה והמדינה' שם.

9 שו"ת 'שרידי אש' ח"א עמוד שיד.

10 הר"י גרשוני 'יקול צופיך' עמוד קעה.

ה. סייגי התורה בעת מצור

מצונו בתורה כי גם בעת לחימה, יש לסייגה במספר תחומים. נאמר בתורה (דברים כ יט-כ) :

"כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה, לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן וגו', רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית".

מבאר הרמב"ן (בפירושו על התורה שם) כי איסור זה חל רק כאשר כורתיים עצים לבטלה ובדרך השחתה, ובאה תורתנו למנוע פעילות מושחתת מעין זו, אך כאשר מבקשים להצר על אנשי העיר כדי שלא יחיו מעצים אלו ולהכניעם עד רדתה הדבר מותר. איסור נוסף הקיים בעת לחימה הינו הקפת העיר במצור מכל רוחותיה, דין זה נלמד ממלחמת מדין (במדבר לא ז) שם צוה ה' את משה בענין זה, והובא על כך שם בספרי דעת ר' נתן הסובר שה' ציוה כי בעת מצור יניחו רוח רביעית כדי שיברחו משם. והנה הרמב"ם (הלכות מלכים פרק ו הלכה ז) פסק כדעה זו, שבעת מצור יש להניח מקום לכל מי שרוצה להמלט משם על נפשו.

הרמב"ן לעומתו, כתב (בהשגתו לספר המצות מצוה ה) כי המצוה להניח רוח אחת להמלט, חלה דווקא במלחמת רשות, וכך גם 'החינוך' במנותו מצוה זו (מצוה תקכז) מדגיש כי היא נוהגת במלחמת רשות בלבד.

ולכאורה, מדעת הרמב"ם שלא חילק בדבר, ניתן להסיק שיש לנהוג בהנחת רוח פנויה גם במלחמת מצוה.

ה'משך חכמה' (במדבר שם) מבאר כי הרמב"ם והרמב"ן נחלקו בטעם איסור הקפת העיר במצור מכל צידיה, לדעת הרמב"ן, הטעם הוא "שננהיג עצמנו בחמלה" ואזי מצוים אנו בכך דווקא במלחמת הרשות, ואילו לדעת הרמב"ם, טעם עניין זה הוא מתכסיסי המלחמה, שאם יקיפו את האויב מכל צידיו יעמוד הוא על נפשו בכל שארית כוחו ויוכל לעשות חיל.

מכל הנ"ל עולה כי במלחמת מצוה השיקול להניח דרך לבחירת הנצורים או לא, נתון למפקדי הצבא או הממשלה האחראית, כשהנימוק שהביא הרמב"ם בודאי יהיה נגד עיניהם.¹¹

ו. פגיעה ברגש המוסר כתוצאה מלחימה.

באשר לפגיעה ברגש המוסר האנושי וזילות בחיי אדם, העלול לדבוק בלוחם הישראלי כתוצאה ממלחמת המצוה שבה הוא נלחם, מוצאים אנו התייחסות קוטבית בין חכמי זמננו לנושא זה.

יש מי שהסיק כי אין לחששות אלו כל הצדקה, שכן לחימה שהינה מוצדקת מיסודה, והיוצא למלחמה משוכנע כי מקיים הוא מצוה בהלחמו ובהצלחתם של ישראל מיד צר, ולא יינזק מוסרית. והביא ראייה לדבר ממצות העיר הנידחת, שבה נאמר (דברים יג יח): "ונתן לך רחמים ורחמך והרבך", וביאר ע"כ הנצי"ב מוואלוז'ין (בספרו 'העמק דבר' שם) כי לאחר שמקיים מצוה אשר בפרטיה קיימים דינים נוראים, הבטיחנו ה' כי המוסר האישי של מבצעי דין זה לא יפגע, שכן עושים הם לשם שמיים.¹²

¹¹ הר"ש ישראלי במאמרו 'מצור ביירות לאור ההלכה' (מופיע ב'תחומין' כרך ד עמוד 25).

¹² הר"ד ליאור 'מוסר ומלחמה' (תחומין שם עמוד 186).

מאידיך, מצויים מקורות המציינים כי הרג נפשות בעת מלחמה מנמיד את קומת הלוחם בן המוסרי, וכך נאמר דבר ה' לדוד (דברי הימים א כב ח): "דם לרוב שפכת ומלחמות גדולות עשית, לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני".

ויתרה מכך, אף אבני המזבח שהינן דוממות נפסלות כשהברזל נוגע בהן, שכן "המזבח נברא להאריך שנותיו של אדם והברזל לקצר שנותיו של אדם, אינו רשאי להניף המקצר על המאריך"¹³.

מובא בירושלמי (מגילה פרק א הלכה י), כי 'כהן משוח מלחמה' ראוי להיות 'כהן גדול'. תמהו האחרונים מה ההווא אמינא, ובמה יגרע כח משוח מלחמה משאר כהן הדיוט? השיב ע"כ הרב זון (בספרו 'לאור ההלכה' פרק 'המלחמה' סימן א) שנראה ליישב, כי בהיות משוח מלחמה עומד בראש מלחמות שמא אין הוא ראוי לכהן ככהן גדול במקדש ה'. הרי לנו כי מעשי לחימה והרג מותרים רישום המכתים את המקדש וקדשיו.

הפסוק (דברים כג ז) "ונשמרת מכל דבר רע", התבאר ע"י הרמב"ן (שם) "הישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחימה כצאת מחנה על אויב".

העולה מכל זאת, שבעת יציאה למלחמה יש לקחת בחשבון מרכיב הפגיעה ברגש המוסר במלחמה.¹⁴

ז. עונש הרשע ושכנו, במקורות

יסוד חשוב ומרכזי מוצאים אנו בתורתנו, כי אין לפגוע בצדיק עקב רשעת הרשע, זאת גם כאשר הצדיק מתגורר בסמיכות לו, וכך פונה אברהם אבינו לה' בעת השמדת אנשי סדום (בראשית יח כה): "חלילה לך מעשות כדבר הזה, להמית צדיק עם רשע... חלילה לך, השופט כל הארץ לא יעשה משפט".

אף במצות העיר הנדחת - ולמרות חומרת מעשיהם של אנשי אותה עיר, אשר נידחו ועבדו עבודה זרה, נדרשין הסנהדרין לדרוש, לחקור ולשאול היטב, ואלו מקירבה אשר עבדו ע"ז ובני משפחתם נהרגים בסיף, ואילו יתרת אנשי העיר שלא התבררו מעשיהן מעלים את ממונם ושללם באש, אף הם אינם נידונים למיתה.¹⁵

המצאותם הסמוכה לרשעים, מצדיקה את הפגיעה ברכושם ובממונם, איך אין היא נותנת צידוק לפגיעה בנפשם.

גם במקורות תלמודיים מוצאים אנו דוגמא להתייחסות כזו, וכך הגמרא במסכת סוכה (נו:): מצינת כי משמרת הכוהנים 'בילגה' נענשה בכך שסתמו את חלונה של המשמרת וקיבוע את טבעתה, בעקבות מעשי בת אחת ממשמרתם בשם 'מרים' שהייתה מבעטת בסנדלה ע"ג המזבח. לשאלת הגמרא שם, א"כ למה נענשה כל המשמרת?! משיבה הגמרא שני תירוצים. האחד, "שותה דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה" (התינוק אומר בשוק את ששמע מאביו ואמו), והתירוץ הנוסף להענשה הכללית הינה "אוי לרשע ואוי לשכנו".

[מקור המימרא "אוי לרשע ואוי לשכנו" מובא בתו"כ המתייחס לפסוק (ויקרא יד מ) "וציוה הכהן וחלצו את האבנים", העוסק בדין 'נגעי בתים', והמלמדנו מהדיוק במילה "וחלצו" בלשון רבים, כי לעתים על האדם ושכנו לחלץ את האבנים בעת הנגע. והטעם שהשכן נפגע מנגעי שכנו הוא כי "אוי לרשע וכו"ן].

¹³ מכילתא פרשת יתרו, פרשה יא ח.

¹⁴ הר"א ליכטנשטיין 'מוסר ומלחמה' (תחומין שם עמוד 184).

¹⁵ רמב"ם הלכות ע"ז פרק ד הלכות ו-ז.

מהדוגמאות דלעיל ניתן להסיק כי שכנו של הרשע ינוק בנזקי רכוש, גם כאשר אין עובדות המוכיחות כל קשר בינו לבין הרשע.¹⁶

ח. הריגת אנשי שכם

אחת הפרשות המופיעות בתורה המעוררות תמיהה, הינה הריגתם של כל אנשי העיר שכם בידי שמעון ולוי, לאחר מעשיו של שכם בן חמור כלפי דינה בת יעקב. כך מוזכר בתורה (בראשית לד כה): "ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבואו על העיר בטח ויהרגו כל זכר". ובהמשך הפרשה הזו מופיעה התייחסות של יעקב למעשיהם, וכך נאמר (שם ל): "ויאמר יעקב אל שמעון ולוי, עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ וגו'".

בפרשנות מעשי שמעון ולוי נחלקו הראשונים.

הרמב"ם (הלכות מלכים פרק ט הלכה יד) מצדיק את מעשיהם של שמעון ולוי ומנמק זאת בכך שכבני נח המצווים על הדינים, נתחייבו כל אנשי שכם בהריגה, שכן שכם בן חמור גזל את הנפש, ואנשי עירו ראו וידעו ולא דנהו.

גם האברבנאל (על התורה שם) מסיק כי לאחר ששכם שכב ועינה את דינה, ואנשי העיר לא מיחו בידי, הרי הם נתפסים באותו מעשה, ולכן כולם היו חייבים מיתה.

לעומתם, הרמב"ן (ע"ת שם יג) מביע הסתייגות ממעשי שמעון ולוי ואינו מקבל את מסקנת הרמב"ם. לדעתו כעס יעקב על תגובתם, ארר את אפם וענש אותם להפיצם בישראל, על שהרגו אנשי העיר כולה אשר לא חטאו להם.

המהר"ל (גור אריה על התורה שם) מבאר בדרך מקורית כי הריגת אנשי שכם נבעה ממלחמה שהתרחשה בין האומות, ככתוב (שם טז) "והיינו לעם אחד", ולא מדובר במאבק או נקמה בין שני אנשים גרידא, ומכיון ששמעון ולוי לחמו כנגד האומה היושבת בשכם, נהגו כדרך המלחמות.

אך ומכיוון שלא קיבלו האחים את הסכמת יעקב אביהם ארר הוא אותם, שכן היציאה למלחמה חייבה ביצוע מתוך הסכמה, ובלעדיה הריגת אנשי שכם נותרה כמעשה פרטי.

מהפרשנות הנ"ל עולה כי כאשר כל האומה כאחד נמצאת במאבק, ואויב אינו מוחה, ובודאי כאשר אף מסייע בידי מרצחים, הבסיס של אנשי המקום מתערער ונשמט ודמם בראשם.¹⁷

ט. פגיעה באוכלוסייה אזרחית בעת מלחמה

ע"פ הכוונתה של התורה לא ניתן ליחס לאוכלוסייה של רבבות אזרחים, אף אם מצויים בסביבה העויינת לנו, ואף אם הם רואים בנו כובש- את הכלל של¹⁸ "הבא להרגך השכם להרגו", שכן מיעוט קטן הוא שפוגע בנו ובא להרגנו.¹⁹

¹⁶ על המצוות מחייבת עמלק והריגת עממיו, אין כאן המקום להרחיב. שכן שורשיה חריגים ושונים בתכלית (יעויין בספר החינוך מצווה תכה, בשורשי מצוות אלו וטעמיהן).

¹⁷ הר"ש ישראלי במאמרו 'פעולות תגמול בהלכה' (בקובץ 'צומת התורה והמדינה' ח"ג עמוד 289).

¹⁸ בבלי סנהדרין עב.

¹⁹ הרח"ד הלוי 'הבא להרגך השכם להרגו בחיינו הציבוריים' (מובא בתחומין כרך א עמוד 343).

אף במלחמת מצווה, לבד מאותם מקומות שהתורה הורתה לנו (דברים כ טז) "לא תחיה כל נשמה", מצווים אנו לחוס ולא להרוג אוכלוסיה אזרחית, ובודאי שאין לפגוע בנשים ובילדים אלא רק כאשר קיים הכרח להגנה עצמית לצורך כיבוש וניצחון.²⁰ מאידך, כשקיימת סכנה מוחשית וגלויה לעין ללוחם, שריר וקיים הבסיס של המלחמה הדורש כי תעשה כל פעולה שלא ייפגע חייל או אזרח מצד הלוחמים, ואין במצב זה למדוד את מספר חיילנו העלולים להפגע בנפשם כנגדם של אזרחי אויב משונאי ישראל, העלולים לשלם בחייהם את מחיר מלחמה זו.²¹

ואף אם מצאנו כי ראוי לדקדק ב'רודף' שאם ניתן להצילו באחד מאבריו, הרי שבמלחמה, כבר הוזכר לעיל (סוף פרק ג), שעניינה אינו לאנשים פרטיים, אלא לחימה של המלכות, ואין לצמצמה במידה של פרט זה או אחר הנפגע הנמצא בצידו או בחסותו של האויב.²² יתירה מכך, נראה שבמלחמה יותר למותקפים להילחם ולהרוג את רודפיהם גם אם הם נסוגים באמצע, שלא כדין 'הבא במחתרת', שכן הוא נוהג המלחמות²³, וכך אמר דוד המלך (שמואל ב כח לח): "ארדפה אויבי ואשיגם, ולא אשוב עד כלותם". כך מוצאים אנו בפניית שאול לקיני בעת לחימתו כנגד העמלקי, האומר (שמואל א טו ו): "ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו מתוך עמלקי פן אספך עמו". ומכאן משמע כי אלמלא סר הקיני מתוך העמלקי, היה עלול להספות עמם, ושאול לא היה נרתע משום כך להילחם בעמלק.

במקרה שהאוכלוסייה האזרחית מאנשי המקום נותנת מחסה לאויב וכן כשאינם מוסרים ללוחמים או לשלטון כל סיוע שהוא, גם אם אינם נידונים לכתחילה כרוצחים עצמם, עליהם לדעת כי דמם בראשם, ויד מי שיפגע בהם נקי הוא.²⁴

סיכום ומסקנות

1. לדעת הרמב"ם, עזרת ישראל מיד צר הבא עליהם מוגדר כמלחמת מצווה. נראה כי אף לדעת הרמב"ן כל מלחמה לכיבוש א"י בכל הדורות - מלחמת מצווה היא.
2. הממשלה הינה בעלת הסמכות ההלכתית הזוהה למלך, להכריז ולהוציא למלחמת מצווה.
3. אין מקום להתייחס למעשה הרג בעת מלחמה במימדים של פרט, וכן חובת שמירת הנפש מכל הסתכנות מתבטלת בעת מלחמה לצרכי האומה.
4. רבני ארץ ישראל קבעו במלחמות העצמאות בוודאות, כי מלחמתנו מלחמת מצווה היא.
5. גם מלחמה המתמשכת, המורכבת מלחימה מוגבלת, וגם מבצעים התקפיים נכללים בגדרי מלחמת מצווה.
6. איסור העמדת מצור סביב כל רוחות עיר אויב אינו חל במלחמת מצווה, לדעת רוב הראשונים.

²⁰ הר"ש גורן 'משיב מלחמה' ח"א עמוד יד.

²¹ הר"א שפירא 'מלחמה ומוסר' (מובא בתחומין כרך ד עמוד 182).

²² הר"י אריאל 'חרבות ואתים' (מובא בתחומין שם עמוד 189).

²³ הר"י אריאל שם עמוד 190.

²⁴ הר"ש אבינר 'שו"ת אינתיפאדה' עמוד 24.

7. איסור השחתת עצי פרי בעת מצור על האויב, חל דווקא כשנעשה לבטלה ובדרך השחתה.
8. ראוי כי בעת החלטה על יציאה למלחמה, יילקח בחשבון מרכיב הפגיעה הנפשית והזילות בחיי אדם.
9. למרות זאת, ניתן להעריך כי במלחמת מצוה, כשהלוחמים משוכנעים בהצדקתה ובמצוה שמקיימים, לא ינזקו בנפשם ובמוסריותם.
10. לא ניתן ליחס לאוכלוסיה עוינת של רבבות, שאינה פוגעת בנו 'דיני רודף'.
11. אין מניעה לפגוע בבית מחבל, גם אם שכנו יינזק מהרס הבניין.
12. כאשר שכנו של החבלן מסייע או אף מעלים אין מפעילות שכנו, אין הוא נחשב כחף מפשע ודמו בראשו.
13. האזרחים המצויים בסמיכות למחבלים, ואינם מתרחקים מהם מסכנים את נפשם, ואין חובה על כוחותינו להימנע מפגיעה בהם עקב סמיכות לאזרחים.
14. חייל שבמהלך פעילותו המבצעית חש בסכנה מוחשית לחייו, יבצע את כל הנדרש למניעת היפגעותו, ובלא רתיעה מחשש פגיעה באזרחי האויב.
15. בעת לחימה כנגד מחבלים באזור מאוכלס. נכון להזהיר את האזרחים השלויים שבסביבה, להתרחק ממקום הפעילות המלחמתית.

